

تحلیل و ارزیابی کارکرد شهرهای کوچک در توسعه روستاهای پیرامونی (نمونه موردی: شهر سراپله - شهرستان شیروان - چرداول)

مهدی نیک سرشت^۱: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، مدرس دانشگاه پیام نور ایلام، ایران
فضیله دادور خانی: دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
شاه بختی رستمی: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، اسلام آباد غرب، ایران
معصومه شوهانی نژاد: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، مدرس دانشگاه پیام نور، ایلام، ایران

چکیده

توجه به عدالت فضایی و برنامه‌هایی که امکانات و خدمات را عادلانه در مناطق مختلف توزیع نماید در یک برنامه‌ریزی می‌تواند به ایجاد عدالت کمک کند. در این میان مراکز شهری کوچک، رابطه ارگانیک جامعه شهری-روستایی را تقویت و زمینه‌های توسعه را به فضاهای روستایی انتقال می‌دهد. هدف از این تحقیق تحلیل و سنجش نحوه تأثیر کارکردهای خدماتی شهر سراپله در توسعه روستاهای پیرامونی، پراکندگی فضایی جمعیت و منابع در ناحیه و موقعیت سکونتگاههای روستایی می‌باشد. این پژوهش از نوع کاربردی است و بر روش توصیفی - تحلیلی تکیه دارد. داده‌های مربوطه بر اساس کار میدانی و کتابخانه‌ای گردآوری شده است و ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه بوده است. جامعه آماری شامل تمامی سرپرست خانوارهای روستاهای مورد مطالعه پیرامون شهر سراپله (۲۷۱۴ نفر سرپرست خانوار) می‌باشد و حجم نمونه با استفاده از روش کوکران معادل ۲۸۷ نفر بدست آمده است. سؤالات پرسشنامه محقق ساخته و با توجه به برآورد متغیرها درباره‌ی موضوع به صورت بسته و باز طراحی شده است. یافته‌های تحقیق با تجزیه و تحلیل مدل اسکالوگرام گاتمن و شاخص موریس مورد سنجش قرار گرفته است. نتایج تحقیق مشخص می‌کند که: شهر «سراپله» اثرات مستقیمی بر روی توسعه روستاها داشته است و موجب افزایش درآمد، مشارکت جمعی، انگیزه ماندگاری و امید به زندگی در روستاها شده است. مدل‌ها نیز نشان می‌دهند که مرکزیت، نقش غالب را در ارائه خدمات روستایی ایفا می‌کند به طوری که توسعه یافته-ترین روستاها مراکز دهستان‌ها می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: شهرهای کوچک، خدمات، توسعه روستایی، سراپله، شیروان و چرداول.

^۱ نویسنده مسئول: niksereshtmehdi@yahoo.com ، ۰۹۱۸۸۴۲۲۱۴۵

بیان مسأله:

ضرورت توجه به ارائه خدمات مناسب به سکونتگاه‌های روستایی به دلیل ساماندهی صحیح جمعیت و لزوم گسترش فعالیت‌های برنامه‌ریزی فضایی و دستیابی به توسعه امری الزامی است. جهت حصول این مهم، شناخت ظرفیت‌های محیطی ناحیه از اقدامات اساسی است (نیک سرشت، ۱۳۸۷: ۴). علم برنامه‌ریزی در مرحله نخست نیازمند شناخت وضع موجود نواحی می‌باشد تا بر اساس آن برنامه‌ریزان اقدام کنند (پورفتحی فرد، ۱۳۸۸: ۳). این شناخت برنامه‌ریزان را در فرآیند برنامه‌ریزی روستایی در تعیین اهداف توسعه و مشخص کردن سیاست‌ها، خط مشی‌ها و راهکارهای دستیابی به آنها یاری می‌رساند (رضوانی، ۱۳۸۳: ۷۵). توجه به امکانات و خدمات رسانی شهرها به روستاهای پیرامونی خود، یکی از نکات حائز اهمیت جوامع امروزی است. به نحوی که شهرها با خدمات رسانی به روستاها موجب فراهم آوردن زمینه‌های توسعه روستایی، کاهش مهاجرت‌های بی‌رویه، افزایش بازده محصولات کشاورزی و جلوگیری از حاشیه‌نشینی در شهرها نیز می‌شوند (رستمی، ۱۳۷۶: ۷) و به عنوان عاملی برای جلوگیری از تمرکز بیش از حد جمعیت و فعالیت در شهرهای بزرگ محسوب می‌شوند (امکچی، ۱۳۸۳: ۸۶). گسترش شبکه راه‌ها و دسترسی آسان به وسایل نقلیه نیز موجب شده که هر گونه نوآوری در شهرهای کوچک به راحتی در حوزه‌های روستایی همجوار خود نفوذ کند (فنی، ۱۳۸۲: ۴۲).

شهرهای کوچک به عنوان مکان مرکزی، بیشترین روابط را با سکونتگاه‌های روستایی اطراف خود برقرار می‌سازند. این روابط با توجه به ارتباطات اقتصادی، حمل و نقل، حرکات جمعیتی، پیشرفت‌های تکنولوژیکی، ارائه خدمات، روابط اداری-سیاسی و میزان و نقش کارکردی روستاها شکل می‌گیرد و با گذشت زمان می‌تواند دچار تأثیرات و دگرگونی‌های عمیقی شود. در حال حاضر تأثیر شهرها در همه روستاهای تحت نفوذ به یک اندازه نمی‌باشد بلکه روستاهایی که از نظر بُعد جغرافیایی به شهر نزدیکتر باشند بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته و روستاهای دورتر از سهم کمتری برخوردار می‌شوند.

شهر سرابله با پیشینه اندک شهرنشینی و به عنوان مکان مرکزی، با تمرکز خدمات در خود و داشتن مناسبات سنتی در اشکال گوناگون، پیوندی ناگسستنی با روستاهای پیرامون دارد. این شهر در دهه‌های اخیر تغییرات بسیاری را در ابعاد مختلف، در حوزه نفوذ روستایی خود بوجود آورده است. شاید مهم‌ترین نقش شهر سرابله در این زمینه، انتقال و تقویت توسعه در ناحیه تحت نفوذ روستایی باشد، نقشی که امکان می‌دهد عملکرد خاص خود را در به کارگیری استعدادها و قابلیت‌های توسعه و تحریک شبکه شهری-روستایی در منطقه موجب گردد. در این تحقیق تأثیر خدمات شهری بر توسعه روستایی و اینکه آیا بین روستاهای مورد مطالعه، برای دریافت خدمات از شهر سرابله به نسبت فاصله از این شهر رابطه معناداری وجود دارد؛ مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

مبانی نظری:

طی سال‌های ۶۰-۱۹۵۰ که علوم اجتماعی وارد مرحله جدیدی تحت عنوان «ساختارگرایی» گردید، انواع مدل‌های علمی تجربی و ریاضی وارد این عرصه گردید و در این بین علم جغرافیا نیز بی‌نصیب نماند (طهماسبی، ۱۳۷۴: ۱). راندینلی در دهه ۱۹۸۰ الگوی تحت عنوان UFRD^۱ را مطرح کرد که هدف آن گسترش فرآیند تجزیه و تحلیل فضایی است که بتوان به آسانی در شرایط حاکم بر مناطق محروم از آنها استفاده کرد. بر اساس تحقیقات انجام شده از UFRD مشخص شده که مراکز شهری کوچک و میانه با توجه به خدمات، تسهیلات، زیر ساخت‌ها و فعالیت‌های مولدی که به طور بالقوه و بالفعل در خود دارند می‌توانند نقش مهمی در توسعه عرصه‌های روستایی داشته باشد. زیرا بسیاری از این شهرک‌ها به بازارهای محصولات کشاورزی و کالاهای صنعتی-دستی تولید شده در نواحی روستایی وابسته هستند و از طرفی مراکز شهری نیز خدمات اجتماعی، اقتصادی، آموزشی و بهداشتی مورد نیاز روستاییان را فراهم می‌کنند.

بنابراین رویکرد UFRD دستیابی به رشد اقتصادی همراه با عدالت اجتماعی را در یک ارتباط تنگاتنگ با ابعاد فضایی توسعه می‌بیند و اذعان می‌نماید که اگر چه سیاست‌های توسعه مکان-محوری به تنهایی برای رسیدن به عدالت اجتماعی کفایت نمی‌کند، دسترسی فیزیکی افزون‌تر جمعیت فقیر روستایی به خدمات، تسهیلات و فعالیت‌های مولدی که باید در

^۱ urban function rural development.

شهرک‌ها و شهرها مستقر شود می‌تواند عامل مهمی در جهت افزایش درآمدها و بالا رفتن استانداردهای زندگی جمعیت روستایی باشد (پاپلی یزدی و همکاران، ۱۳۸۲: ۲۷۷-۲۸۰).

دنیس رادینلی در تحلیل روابط شهر و روستا بر محور سیاست توسعه در سلسله مراتب شهری بر جمعیت شهری تأکید می‌کند. به نظر او اهداف توسعه روستایی جدا از شهرها، عملی نیست؛ زیرا بازارهای اصلی برای دریافت مازاد تولیدات کشاورزی در مراکز شهری قرار گرفته است. از طرفی بیشتر عوامل تولید از امکانات سازمان‌های شهری بهره‌مند می‌شوند و خدمات مورد نیاز جامعه روستایی مانند بهداشت و درمان و آموزش و غیره که در حوزه‌های روستایی توزیع می‌گردد از مراکز شهری بدست می‌آید. از این رو وی پیشنهاد می‌کند در صورتی که دولت‌ها بخواهند در سطح اجتماعی و فضایی به توسعه گسترده دست یابند باید پراکندگی جغرافیایی سرمایه‌گذاری‌ها را تقویت کنند و این امر از طریق عدم تمرکز و سیستم یکپارچه شهرها ممکن می‌شود و امکان دسترسی به بازارها را برای مردم که در همه بخش‌های کشور زندگی می‌کنند فراهم می‌آورد.

راندینلی در نظریه خود به برخورد وابستگی‌ها نیز اهمیت می‌دهد و این وابستگی‌ها را بین حوزه‌های روستایی با شهرهای کوچک و شهرهای میانی لازم می‌داند و این تعامل فضایی و اجتماعی-اقتصادی را پایگاه اصلی در امر توسعه می‌شناسد (شکوئی، ۱۳۸۵: ۲۶۹). در این نظریه، ایجاد شهرهای کوچک در پیوند عملکردی با حوزه‌های روستایی در محور قرار گرفته است تا تنوع بخشیدن به اقتصاد، صنعتی کردن، عرضه خدمات پشتیبانی و تجاری کردن کشاورزی و غیره و در نهایت سازماندهی و مدیریت توسعه را برآورده سازد و بر این عقیده است که برای دسترسی روستاییان به خدمات، بهتر است خدمات در ناحیه شهرهای کوچک منطقه متمرکز شود و در اختیار روستاییان قرار گیرد.

در نظریه دور و تسلسل فقر که بوسیله نورکس مطرح می‌شود روند شهرگرایی و رابطه آن با فقر توده‌های انبوه جمعیت کشورهای جهان سوم بویژه در روستاها مطالعه می‌شود. ضرورت برنامه‌ریزی برای تأمین نیازهای اساسی مردم مطرح می‌گردد و ضمن تأکید بر نقش تأمین این نیازها در رشد اقتصادی به نقش اصلی سیستم شهری کارآمد در توزیع نیازهای اساسی توجه می‌شود. در این نظریه برای رسیدن به یک سیاست توسعه و تأمین عدالت اجتماعی در کشورهای جهان سوم، تأمین امکانات، فرصت‌های شغلی و خدمات مورد نیاز در شهرهای کوچک و روستاها ضروری می‌نماید. با توجه به این نظریه، توسعه یکپارچه ناحیه‌ای و تحلیل کارکردی از سیستم‌های شهری و نقش آن در اقتصاد ملی بیشتر مورد توجه است (قبلی، ص ۴۷۰).

دو نکته اساسی در این نظریه در رابطه با توسعه اقتصادی شهر و روستا و تعادل مناسبات بین آنها اهمیت دارد که عبارتند از:

۱- سطح پایین بهره‌وری در روستاها؛

۱- فقدان روحیه سرمایه‌گذاری در بین شهرنشینان؛

در مورد اول، ورود فناوری‌های جدید به روستاها لازم است ولی کافی نیست و در عمل بهره‌وری نیروی کار، مهم‌ترین موضوع است. این امر لزوم ترویج و آموزش روستاییان را به طور فراگیر و پیاپی مشخص می‌سازد.

در مورد دوم، فقدان روحیه سرمایه‌گذاری نیز با مسأله سیاسی مهمی به نام امنیت در سرمایه‌گذاری‌های روستایی در رابطه است. برای دستیابی به این امر سیاست‌گذاری‌های حمایتی دولت خصوصاً در کشورهایی که زمینه‌های سرمایه‌گذاری‌های زودبازده وجود دارد، ضرورت می‌یابد.

پیشینه تحقیق:

لیگاله (۱۹۸۲) با بررسی نقش شهرهای کوچک در توسعه ملی آفریقا به این نتیجه دست یافت که این شهرها با ارائه نقش مرکزیت در حوزه‌های روستایی به عنوان مراکز محرک توسعه در نواحی روستایی به شمار می‌آیند (Ligale, 1982: 9). ایده مطالعات تأثیر کارکردی شهرها یا نقاط شهری کوچک در سطح منطقه‌ای و محلی، طی دهه‌های گذشته شاید اولین بار با کار جانسون (۱۹۷۰م) و بحث «مرکز توسعه روستایی» توسط فانل (۱۹۷۶م) آغاز و مطرح گردید که تقریباً در آن زمان جدیدترین موضوع در کار توسعه منطقه‌ای بود (فنی، ۱۳۸۲: ۱۶). جانسون موضوع شهرهای کوچک و ارتباط آنها با توسعه روستایی را برای نخستین بار در زمینه برنامه‌ریزی منطقه‌ای می‌بیند و چنین مطرح می‌کند که برای اقتصاد روستاها و شهرها و با اقتصاد شهرهای بزرگتر، وجود شهرهای کوچک ضروری است (زبردست، ۱۳۸۳: ۲۵). بدون شک از مصرترین طرفداران این دیدگاه

دنيس راندينلی است که با همکاری رودل در سال ۱۹۷۸ بحث عمیق و گسترده‌ای را در این زمینه با تفریر کتاب «عملکرد شهری در توسعه روستایی» فراهم آورد. علاوه بر این در سال ۱۹۸۲ کارشناسان بیست کشور جهان در ناگویای ژاپن به سرپرستی مرکز عمران منطقه‌ای سازمان ملل متحد گردآمدند و پیرامون نقش شهرهای کوچک و متوسط بحث و گفتگو کردند. «شهرهای کوچک و توسعه» عنوان مقاله تحقیقی دیگری است که در سال ۱۹۸۹ و در مجله مطالعات شهری انگلستان درج شده است. هاردوی و ساتروایت نیز در سال ۱۹۸۶، اقدام به تألیف کتابی تحت عنوان «نقش شهرهای کوچک و متوسط در توسعه ملی و منطقه‌ای در جهان سوم» کردند که اهم نتایج آن عبارتند از:

- تأکید بر عدم تجانس شهرهای کوچک و متوسط با شهرهای بزرگ؛
 - نقش مهم و کلیدی این شهرها در کنترل اداری، سیاسی و نظامی منطقه؛
 - روابط عمیق و قوی بین کشاورزی و توسعه روستایی با توسعه مراکز کوچک شهری؛
 - تأثیر قدرتمند سیستم‌های جدید حمل و نقل بر توسعه مراکز کوچک شهری؛
 - اهمیت شناخت چگونگی تأثیر نیروهای جهانی بر اقتصاد مراکز شهری کوچک
 - تنوع شرایطی که رشد صنعتی را در هر مرکز کوچک شهری تبیین می‌کند (فنی، ۱۳۸۲، ۱۶-۱۷).
- بطور کلی هر یک از مطالعات فوق در پی مشکلات فزاینده شهرهای بزرگ و مهاجرت بی‌رویه از روستاها و شهرهای کوچک و متوسط به شهرهای بزرگ، شهرهای کوچک و متوسط را به عنوان راهبردی در جهت مقابله با مشکلات شهرهای بزرگ و ایجاد تعادل در نظام سلسله مراتبی شبکه‌های شهری مورد توجه قرار داده‌اند.

روش تحقیق:

این تحقیق از نوع کاربردی و شیوه‌ی توصیفی - تحلیلی است. منابع اطلاعاتی این تحقیق با روش کتابخانه‌ای و میدانی بدست آمده است. به منظور ارزیابی و تحلیل کارکردها و تأثیرات عملکردی شهر سرابله در ناحیه تحت نفوذ و برای خدمات موجود در هر روستا از روش اسکالوگرام گاتمن و شاخص توسعه یافتگی موريس با استفاده از نرم افزارهای Excl, spss و Gis Arc برای تجزیه و تحلیل کمی استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق در بخش مرکزی شهرستان شیروان - چرداول شامل دهستان بیجنوند (۴۰ روستا) و شباب (۲۰ روستا) می‌باشد. تعداد نمونه‌های پژوهش ۵۰ درصد جامعه آماری است (۲۰ روستا از دهستان بیجنوند و ۱۰ روستا از دهستان شباب) که به صورت تصادفی خوشه‌ای انتخاب شده است و ۲۷۱۴ نفر سرپرست خانوار را در بر می‌گیرد و حجم نمونه برای پرسشنامه با استفاده از روش کوکران ۲۸۷ نفر از سرپرست خانوارها می‌باشد.

محدوده مورد مطالعه:

شهرستان شیروان - چرداول از نظر موقعیت جغرافیایی به طور تقریبی بین ۴۷ درجه و ۱۵ دقیقه و ۴۶ درجه و ۱۵ دقیقه طول جغرافیایی و بین ۳۳ درجه و ۴۵ دقیقه و ۳۲ درجه و ۴۵ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. این شهرستان از شمال به شهرستان اسلام‌آباد از توابع استان کرمانشاه از شرق و جنوب شرقی به شهرستان کوه‌دشت و پل‌دختر، از جنوب و جنوب غربی به شهرستان دره‌شهر و از سمت غرب و شمال غربی به شهرستان ایلام و ایوان محدود می‌شود. در حال حاضر این شهرستان از سه بخش (مرکزی، شیروان و هلیلان) و هشت دهستان تشکیل شده است و دارای چهار نقطه شهری سرابله، لومار، توحید و آسمان آباد می‌باشد.

یافته‌های پژوهش:

امروزه نقش خدماتی شهرها موجب ارتباط بین شهر و روستا شده است روستاییان با مراجعه به شهرها تولیدات خود را به فروش می‌رسانند و شهرها نیز نیازمندی‌های گوناگون خود را از قبیل خدمات درمانی، آموزشی، فرهنگی و غیره به روستاییان عرضه می‌دارند. اهم این خدمات ارائه شده از سوی شهر سرابله به روستاها به ترتیب تحلیل می‌گردد. (جدول شماره ۱).

جدول ۱- میزان و نحوه بهره‌مندی روستاهای مورد مطالعه از خدمات شهر سرابله -۱۳۸۷

خدمات	نحوه بهره‌مندی	درصد بهره‌مندی	تعداد روستاها
خدمات کشاورزی	فروش مستقیم محصولات زراعی در سرابله	۱۰	۳۰
	فروش مستقیم محصولات دامی در سرابله	۱۶/۷	"
خدمات آموزشی	میزان دسترس پذیری و تحصیل راحت دانش آموزان در سرابله	۴۶/۷	"
	فعالیت های کارگاهی با مدرک فنی و حرفه ای در روستاها	۱۶/۷	"
خدمات بهداشتی	دریافت خدمات بهداشتی- درمانی از سرابله	۷۳/۳	"
خدمات ارتباطی	گسترش کارهای فصلی در اثر نزدیکی به سرابله	۳۰	"
	تنوع شغلی روستاییان در اثر ارتباط با سرابله	۲۰	"
	کاهش هزینه های حمل و نقل در اثر تأمین نیازها از سرابله	۶۰	"
خدمات مالی اقتصادی	نقش مؤسسات اعتباری در افزایش رونق اقتصادی	۵۳/۳	"
	حمایت مؤسسات اعتباری از طرح های روستاییان	۷۳/۳	"
	سرمایه گذاری افراد غیر بومی در روستا	۱۰	"
	گسترش فعالیت های کارگاهی در اثر دسترسی به سرابله	۱۳/۳	"
خدمات اوقات فراغت	استفاده از کتابخانه، مجله، روزنامه و ... جهت ارتقای فرهنگ	۵۳/۳	"
	استفاده از اماکن ورزشی جهت گذران اوقات فراغت	۲۳/۳	"

منبع: یافته های میدانی تحقیق، ۱۳۸۹.

خدمات کشاورزی:

خدمات شهر سرابله به روستاهای پیرامون در زمینه برآورد نیازهای بخش کشاورزی اعم از خرید و فروش محصولات (زراعی (۱۰ درصد) و دامی (۱۶/۷ درصد)، تعمیر وسایل نقلیه و تأمین قطعات و ادوات کشاورزی و ... مؤثر بوده و کلیه روستاها نیازهای بخش کشاورزی را از این شهر دریافت می‌دارند. (جدول شماره ۱).

خدمات آموزشی:

مطابق رتبه بندی روستاها براساس خدمات موجود (جدول شماره ۵) علی‌رغم وجود امکانات آموزشی در برخی از روستاها، نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مراجعه به شهر سرابله بر اساس دسترس پذیری بیشتر و استفاده از امکانات تحصیلی بهتر، طبق میزان بهره‌مندی روستاییان از خدمات شهر سرابله (جدول شماره ۱) ۴۶/۷ درصد است که این موضوع طبق بررسی‌های میدانی ناشی از فقدان هنرستان فنی و حرفه‌ای در روستاها و نزدیکی روستاها به شبکه ارتباطی اصلی است همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد که بیشتر مراجعات برای دریافت خدمات آموزشی از روستاهای اطراف شهر (دهستان شیب) می‌باشد به طوری که نرخ باسوادی براساس سرشماری عمومی ۱۳۸۵ برای دهستان شیب ۷۸/۸۲ درصد و برای دهستان بیجنوند ۷۳/۷۱ درصد است.

خدمات بهداشتی- درمانی:

با وجود ۱۳ خانه بهداشت و ۳ درمانگاه روستایی در منطقه باز هم روستاییان بویژه روستاهای نزدیک شهر سرابله به خاطر بالا بودن ضریب اطمینان به امکاناتی از قبیل بیمارستان، اورژانس، پزشک عمومی، دندانپزشکی و داروخانه به شهر سرابله مراجعه می‌کنند بطوری که در صد بهره‌مندی روستاییان از خدمات درمانی شهر سرابله ۷۳/۳ درصد می‌باشد. (جدول شماره ۱).

خدمات گذران اوقات فراغت:

از آنجا که استان ایلام جزو استان‌های محروم از امکانات فرهنگی می‌باشد (زیاری، ۱۳۷۹: ۹۱) به دلیل نبود بعضی از خدمات و همچنین عدم نهادینه سازی فرهنگ استفاده از این خدمات، منطقه مورد مطالعه با کمبودهای زیادی مواجه است.

نتایج نشان می‌دهند که نسبت ۵۳/۳ درصد روستاییان از خدمات کتابخانه، مجله، روزنامه و ... سرابله جهت ارتقای فرهنگی و نسبت ۲۳/۳ درصد از اماکن ورزشی شهر سرابله جهت گذران اوقات فراغت استفاده می‌کنند. وجود جاذبه‌های طبیعی در ۳۰ درصد از روستاهای منطقه موجب جذب و مراجعه مردم شهر در ایام سال و ارتباط متقابل می‌گردد. (جدول شماره ۱).

خدمات تولیدی :

خدمات تولیدی شهر سرابله برای توسعه روستاهای پیرامون را می‌توان در ناحیه صنعتی شهر سرابله خلاصه کرد. از مهم‌ترین تأثیرات این ناحیه واقع در مجاورت دو روستای باغله و شباب برای روستاهای مجاور می‌توان به افزایش قیمت زمین و ماندگاری روستاییان در روستاهای این ناحیه و افزایش و ایجاد بازار فروش محصولات روستایی برای تأمین نیازهای این ناحیه صنعتی اشاره نمود. با افتتاح کارخانه تولید لبنیات در این ناحیه در سطح شهرستان ۶۰ کارگاه جمع‌آوری شیر پروانه کسب دریافت نموده اند که ۴۰ درصد مواد اولیه این کارخانه را تأمین می‌کنند (جهاد کشاورزی شهرستان سرابله، ۱۳۸۷).

خدمات مالی - اقتصادی:

از کارکردهای مالی - اقتصادی سرابله می‌توان به نقش موسسات تأمین اعتبار اشاره کرد که طی سال‌های ۸۵ و ۸۶ از ۲۷۹۷ طرح زود بازده اقتصادی ۲۴۵۸ طرح تصویب شده است. از کارکردهای دیگر می‌توان به عملکرد بنیاد مسکن سرابله در پرداخت تسهیلات بانکی برای ساخت و استحکام خانه‌های روستایی اشاره کرد که هزینه مستقیم وام‌ها در روستا موجبات ماندگاری روستاییان، کاهش مهاجرت و اشتغال محلی شده است. (جدول شماره ۲).

جدول ۲- میزان اعتبارات پرداختی بنیاد مسکن برای ساخت مسکن در محدوده تحقیق

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶
تعداد اعتبارات پرداختی به روستاییان دهستان شباب	۴۷	۴۲	۳۰
تعداد اعتبارات پرداختی به روستاییان دهستان بیجنوند	۵۸	۴۸	۴۶
میزان اعتبارات پرداختی به میلیون ریال به هر واحد مسکونی	۵۰	۵۷	۶۵

مأخذ: بنیاد مسکن شهرستان شیروان - چرداول: ۱۳۸۷

از دیگر کارکردهای اقتصادی شهر سرابله می‌توان به عملکرد شرکت‌های تعاون روستایی و اداره تعاون سرابله اشاره کرد. در این محدوده وجود ۳ شرکت تعاونی روستایی موجب اشتغال ۱۱ کارمند رسمی و ۳۰ کارمند کارمزدی شده است (تعاون روستایی سرابله، ۱۳۸۷). وجود این شرکت‌ها در روستاهای مورد مطالعه موجب اشتغال و جذب جمعیت در روستاها و افزایش محصولات کشاورزان شده و در نهایت توسعه روستایی را به همراه دارد. (جدول شماره ۳).

جدول ۳- میزان اعتبارات و اعضای شرکت‌های تعاونی روستایی در محدوده تحقیق

نام	سال تأمین اعتبار	میزان تأمین اعتبار (میلیون ریال)	تعداد اعضا	تعداد وام پرداختی	مقدار هر وام (هزار ریال)
ابوذر	۱۳۸۶	۷۰۰	۱۶۵۹	۱۴۹۰	۶۰۰
معرفت	۱۳۸۴	۶۰۰	۸۹۸	۸۴۰	۶۰۰
شهرپور	۱۳۸۲	۵۰۰	۱۲۹۸	۱۲۵۰	۵۰۰

مأخذ: تعاون روستایی شهرستان شیروان - چرداول.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها:

در محدوده مورد مطالعه برابر بررسی‌های به عمل آمده، میزان بهره‌مندی روستاییان برای دریافت خدمات موجود در شهر سرابله در راستای توسعه روستایی با قرار گرفتن روستاها در مسیر ارتباط اصلی، وجود برخی خدمات در روستاها و موقعیت طبیعی و جمعیت روستایی ارتباط دارد. درصد بهره‌مندی روستاییان از شهر سرابله (جدول شماره ۴) بیشترین استفاده از خدمات شهری را روستاهای جوب سرخ علیا و زنجیره علیا با ۸۵/۷ درصد و کمترین این میزان روستای چم پوش با ۷/۲ درصد می‌باشد.

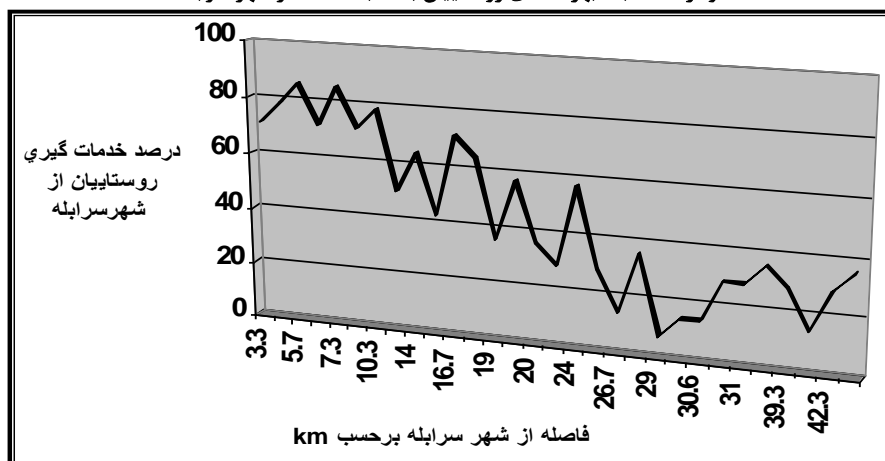
نسبت بهره مندی روستاییان به نسبت فاصله از شهر سرابله نشان می‌دهد که میزان دریافت خدمات از شهر سرابله و فاصله از این شهر - هر چند میزان دریافت خدمات کاهش می‌یابد- نوساناتی وجود دارد؛ به طوری که درصد بهره‌مندی روستای چم پوش در فاصله ۲۹ کیلومتری از این شهر با روستای کورگ در فاصله ۵۱ کیلومتری حدود ۱۸/۵ درصد اختلاف دریافت خدمات نشان می‌دهد. (نمودار شماره ۱).

جدول ۴- درصد بهره‌مندی روستاییان از شهر سرابله (به تفکیک روستاها)

نام روستا	درصد بهره مندی روستاییان	فاصله روستا از سرابله
تنگ قیر	۵۰	۱۲/۷
گلمه	۷۸/۶	۵
زنجیره علیا	۸۵/۷	۵/۷
شباب	۷۱/۴	۷
سنگ سفید	۷۸/۶	۱۰/۳
دراشکفت	۷۱/۴	۱۰
موشکان	۷۱/۴	۳/۳
هلمس	۶۴/۳	۱۴
جوب سرخ علیا	۸۵/۷	۷/۳
قریب	۴۲/۷	۱۴/۳
طاق گاورین	۷۱/۴	۱۶/۷
سعدآباد	۶۴/۳	۱۷/۷
کله قطار سفلی	۳۵/۷	۲۰
شورابه	۵۷/۱	۱۹/۳
بلاوه تره سفلی	۵۷/۱	۲۴
پهنه بر	۲۸/۶	۲۲/۷
جوب شله	۱۴/۳	۳۰/۳
علی مراد خانی	۳۵/۷	۱۹
چم پوش	۷/۲	۲۹
جوب سرخ سفلی	۱۴/۳	۲۶/۷
بلاوه خشکه	۲۸/۶	۲۶
برآفتاب بی	۳۵/۷	۲۸/۶
نثار چالاب زرد	۱۴/۳	۳۰/۶
دره چپی	۲۸/۶	۳۰/۶
هلت	۲۸/۶	۳۱
میان قلعه	۲۸/۶	۴۲/۳
کورگ	۳۵/۷	۵۱
زیرتنگ	۳۵/۷	۳۱/۷
بانپور فرخیوند	۲۸/۶	۳۹/۳
کمول	۱۴/۳	۳۹/۶

مأخذ: مطالعات میدانی، ۱۳۹۰

نمودار ۱- نسبت بهره مندی روستاییان به نسبت فاصله از شهر سراپله

به منظور ارزیابی و تحلیل کارکردها و تأثیرات عملکردی شهر سراپله در ناحیه تحت نفوذ از روش‌های اسکالوگرام یا میزان سنج نهادی گاتمن و شاخص توسعه یافتگی موريس برای خدمات موجود در هر روستاها که از عملکرد شهر سراپله متأثر می- باشد، استفاده شده است.

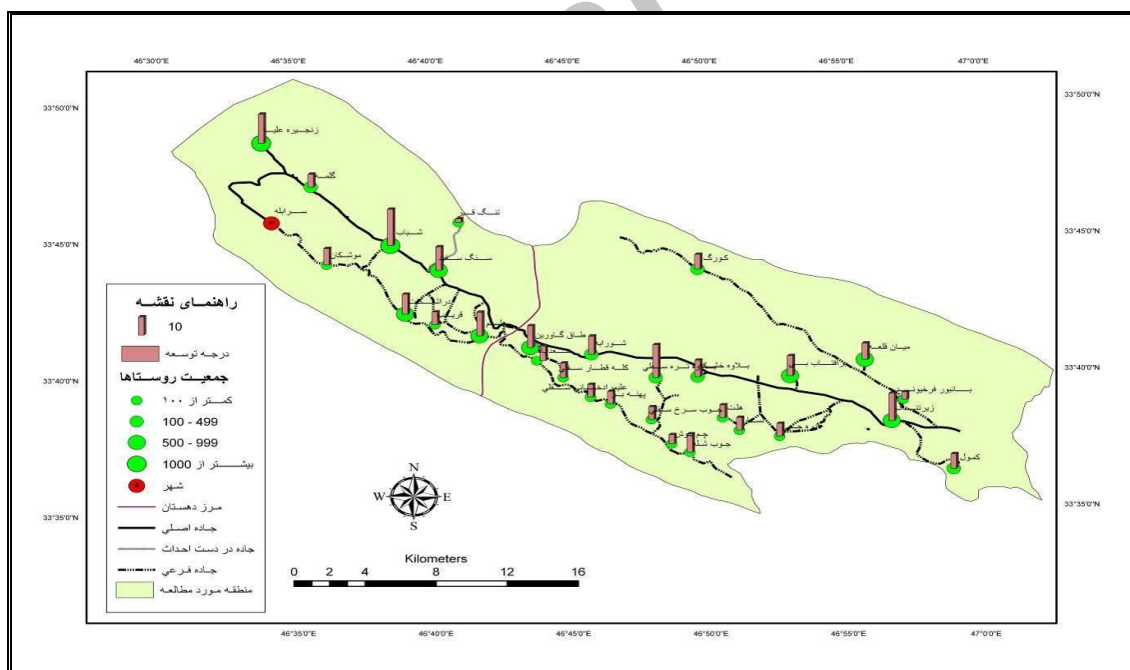
روش اسکالوگرام گاتمن:

این روش یکی از روش‌های تعیین یا عدم وجود خدمات یا فعالیت های شهری به طور ابتدایی و اولیه در نواحی روستایی است و به عنوان ضابطه‌ای برای تعیین میزان سلسله مراتب میان سکونتگاه‌ها به کار می‌رود. نتیجه قابل توجه جدول اسکالوگرام گاتمن در محدوده مورد مطالعه این است که با تقویت مرکزیت روستایی (روستای شهاب و بلاوه تره سفلی مراکز دهستان می‌باشند) جهت خدمات‌رسانی به روستاهای اطراف می‌توان آنها را به روستا- شهرها یا مراکز توانمندی که برای توسعه روستاهای پیرامون خود نقش تعیین کننده‌ای داشته باشند، تبدیل نمود و گام مؤثری در ارائه خدمات شهری بر اساس سلسله مراتب عملکردی برداشت. (جدول شماره ۵ و شکل شماره ۲).

جدول ۵- رتبه بندی روستاها بر اساس روش اسکالوگرام گاتمن

متغیرها	رتبه خدماتی	رتبه جمعیتی	نام روستاها
شباب	۲۰	۱	شباب
بلاوه تره سفلی	۱۸	۱۴	بلاوه تره سفلی
زنجیره علیا	۱۶	۲	زنجیره علیا
زیرتنگ	۱۵	۷	زیرتنگ
سنگ سفید	۱۳	۹	سنگ سفید
هلسم	۱۳	۳	هلسم
طاق گاورین	۱۲	۴	طاق گاورین
دراشکفت	۱۱	۸	دراشکفت
برآفتاب بی	۱۱	۵	برآفتاب بی
شورابه	۱۰	۱۵	شورابه
چوب شله	۱۰	۱۹	چوب شله
موشکان	۹	۱۷	موشکان
چوب سرخ علیا	۹	۱۰	چوب سرخ علیا

				*					*					*						۲۶	۱۱	۹	بلاوه خشکه
				*				*					*							۴۲/۳	۶	۹	میان قلعه
								*					*							۱۷/۷	۲۳	۸	سعدآباد
								*					*							۲۰	۲۶	۸	کله قطار سفلی
								*					*							۵۱	۱۶	۸	کورگ
								*					*							۳۹/۶	۱۳	۸	کمول
								*					*							۳۰/۶	۲۱	۷	نثار چالاب زرد
								*					*							۱۹	۲۵	۷	علی مراد خانی
								*					*							۵	۱۲	۷	گلمه
								*					*							۱۴/۳	۱۸	۷	قریب
								*					*							۲۲/۷	۲۸	۷	پهنه بر
								*					*							۲۶/۷	۲۴	۷	جوب سرخ سفلی
								*					*							۳۰/۶	۲۰	۷	دره چپی
								*					*							۳۱	۲۲	۷	هلت
								*					*							۲۹	۲۹	۵	چم پوش
								*					*							۳۹/۳	۳۰	۴	بان بور فرخوند

شکل ۲ - نقشه رتبه بندی روستاهای مورد مطالعه بر اساس روش اسکالوگرام گاتمن

سنجش توسعه روستاها بر اساس شاخص توسعه یافتگی موریس:

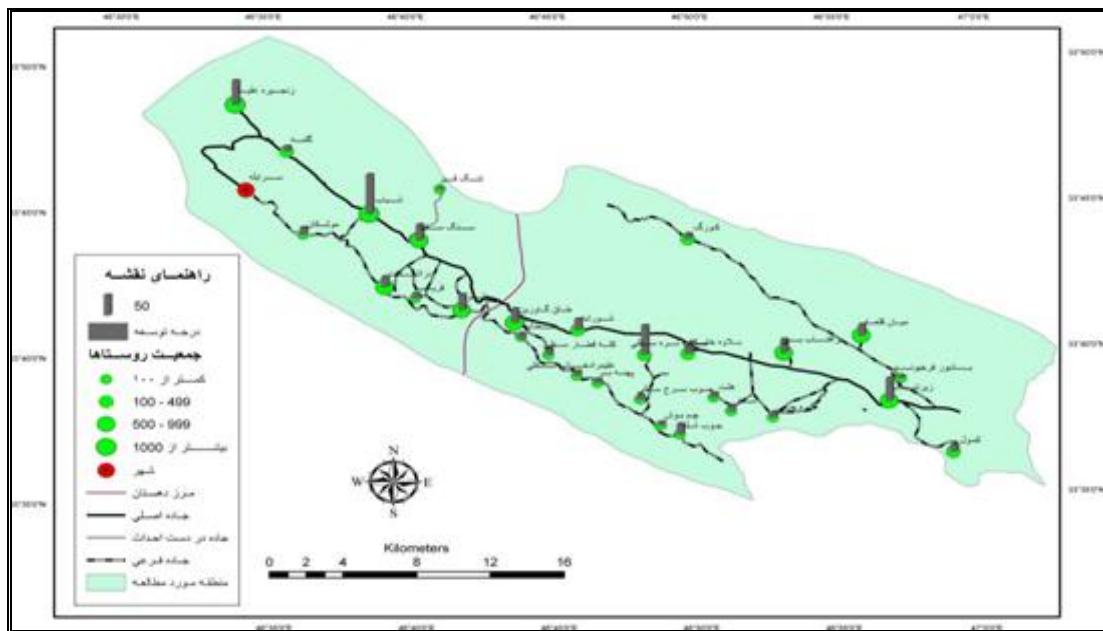
شاخص موریس با استفاده از اطلاعات در دسترس برای هر واحد سکونتگاهی جایگاه توسعه یافتگی هر یک از واحدها را میان سایرین بر حسب هر یک از شاخص‌های انتخابی با بهره‌گیری از شاخص ناموزون موریس و در نهایت میانگین مجموعه شاخص‌ها را با استفاده از روش تحلیل «شاخص توسعه» تعیین و سپس به رتبه بندی سکونتگاه می‌پردازد. در این تحقیق شاخص اصلی توسعه به چهار سطح کمتر از ۲۵، ۲۵-۵۰، ۵۰-۷۵ و بیش از ۷۵ درصد تقسیم شده است. (جدول شماره ۶).

جدول ۶- رتبه بندی روستاهای تحقیق بر اساس شاخص موريس

شاخص اصلی توسعه D.I	تولیدی تجاری		رفاهی زیربنایی		اداری مدیریتی		بهداشتی		آموزشی		متغیر نام روستا	
	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار		
۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	شباب
۲	۷۴/۳	۲	۶۹/۲	۳	۶۹/۲	۲	۵۰	۱	۱۰۰	۲	۸۳/۳	بلاوه تره سفلی
۳	۵۸/۸۲	۳	۳۰/۸	۱	۱۰۰	۲	۵۰	۲	۳۳/۳	۳	۸۰	زنجیره علیا
۴	۵۶/۸	۳	۳۰/۸	۳	۶۹/۲	۳	۳۳/۳	۱	۱۰۰	۴	۵۰	زیرتنگ
۵	۴۰/۱	۴	۱۵/۴	۲	۷۶/۹	۲	۵۰	۲	۳۳/۳	۵	۲۵	سنگ سفید
۵	۴۰/۱	۴	۱۵/۴	۲	۷۶/۹	۲	۵۰	۲	۳۳/۳	۵	۲۵	هلسم
۶	۳۵/۲	۳	۳۰/۸	۵	۵۳/۸	۳	۳۳/۳	۲	۳۳/۳	۵	۲۵	طاق گاورین
۷	۳۴	۴	۱۵/۴	۶	۴۶/۲	۲	۵۰	۲	۳۳/۳	۵	۲۵	برآفتاب بی
۸	۲۷	۴	۱۵/۴	۴	۶۱/۵	.	۰	۲	۳۳/۳	۵	۲۵	میان قلعه
۸	۲۷	۴	۱۵/۴	۴	۶۱/۵	۴	۱۶/۷	۲	۳۳/۳	۶	۸/۳	شورابه
۹	۲۵/۵	۴	۱۵/۴	۵	۵۳/۸	۴	۱۶/۷	۲	۳۳/۳	۶	۸/۳	در اشکفت
۹	۲۵/۵	۴	۱۵/۴	۵	۵۳/۸	۴	۱۶/۷	۲	۳۳/۳	۶	۸/۳	جوب شله
۹	۲۵/۵	۴	۱۵/۴	۵	۵۳/۸	۴	۱۶/۷	۲	۳۳/۳	۶	۸/۳	بلاوه خشکه
۱۰	۱۷/۳	۴	۱۵/۴	۶	۴۶/۲	۴	۱۶/۷	۰	۰	۶	۸/۳	جوب سرخ علیا
۱۰	۱۷/۳	۴	۱۵/۴	۴	۶۱/۵	.	۰	۰	۰	۶	۸/۳	موشکان
۱۰	۱۷/۳	۵	۷/۷	۵	۵۳/۸	۴	۱۶/۷	۰	۰	۶	۸/۳	کله قطار سفلی
۱۰	۱۷/۳	۵	۷/۷	۵	۵۳/۸	.	۰	۰	۰	۶	۲۵	کمول
۱۱	۱۴/۲	۵	۷/۷	۷	۳۸/۵	۴	۱۶/۷	۰	۰	۶	۸/۳	سعدآباد
۱۲	۱۲/۴	۴	۱۵/۴	۷	۳۸/۵	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	کورگ
۱۲	۱۲/۴	۵	۷/۷	۶	۴۶/۲	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	گلمه
۱۲	۱۲/۴	۵	۷/۷	۶	۴۶/۲	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	قریب
۱۲	۱۲/۴	۵	۷/۷	۶	۴۶/۲	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	دره چیبی
۱۳	۱۰/۹	۵	۷/۷	۷	۳۸/۵	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	علی مراد خانی
۱۳	۱۰/۹	۵	۷/۷	۷	۳۸/۵	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	هلت
۱۳	۱۰/۹	۵	۷/۷	۷	۳۸/۵	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	نساچالاب زرد
۱۳	۱۰/۹	۵	۷/۷	۷	۳۸/۵	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	جوب سرخ سفلی
۱۴	۹/۳	۵	۷/۷	۸	۳۰/۷	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	پهنه بر
۱۵	۷/۸	.	۰	۸	۳۰/۷	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	چم پوش
۱۶	۳/۱	.	۰	۹	۱۵/۴	۰	۰	۰	۰	.	۰	بانبورفرخوند
۱۷	۱/۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶	۸/۳	تنگ قیر

مأخذ: نتایج محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۰.

نتایج محاسبات در روش موريس نشان می‌دهد که در بالاترین سطح تنها یک روستا (شباب)، در سطح دوم سه روستا و در سطح سوم ۹ روستا قرار دارند که پنج روستا دارای درجه توسعه کمتر از ۳۰ درصد می‌باشند. سطح چهارم نیز ۱۷ روستا را در بر می‌گیرد. در مجموع ۵۶/۴۷ درصد روستاها در سطح چهارم (کمتر از ۲۰ درصد) توسعه قرار دارند. با توجه به این اعداد و ارقام شاخص موريس مشخص می‌سازد که خدمات موجود در روستاهای مورد مطالعه از لحاظ امکانات و تسهیلات توسعه‌ای بیشتر در مراکز دهستان‌ها متمرکز شده‌اند. سطح پایین خدمات در دیگر روستاها نیز ناشی از عدم وجود خدمات کافی بر اساس سلسله مراتب خدمات در سطوح بالا می‌باشد و ضروری است که در برنامه‌ریزی‌های آتی خدمات رسانی به این روستاها در اولویت قرار گیرند. (شکل شماره ۳).

شکل ۳- نقشه رتبه بندی روستاهای تحقیق بر اساس شاخص موریس

نتیجه‌گیری:

نظریات راندینلی اهداف توسعه روستایی را جدا از شهرها عملی نمی‌داند. زیرا بیشتر عوامل تولید از امکانات سازمانهای شهری بهره‌مند شده و خدمات مورد نیاز جامعه روستایی نیز از مراکز شهری بدست می‌آیند. برای دسترسی روستاییان به خدمات، بهتر است خدمات در شهرهای کوچک متمرکز شده و در اختیار روستاییان قرار گیرد. در محدوده تحقیق با توجه به تعدد شهرهای کوچک در شهرستان (سرابله، توحید، لومار و آسمان آباد)، شهر سرابله به عنوان مرکز شهرستان با تمرکز سازمانها در خویش به عنوان یک شهر کوچک خدماتی به روستاهای پیرامون خود ایفای نقش می‌کند و توانسته است در توسعه روستاهای تحت نفوذ خود در ارائه خدمات کشاورزی، آموزشی، بهداشتی-درمانی، فرهنگی، ورزشی و گردشگری، شبکه ارتباطی، مالی- اقتصادی و تولیدی اثرات مستقیمی بر جای گذاشته و موجب درآمد، مشارکت جمعی، انگیزه ماندگاری و امید به زندگی و توسعه در روستاها شده و سبب تقویت ارتباط بین روستا و شهر در منطقه گردد. طبق بررسی‌های انجام گرفته میزان بهره‌مندی روستاییان برای دریافت خدمات از سرابله با قرار گرفتن روستاها در مسیر راه ارتباطی اصلی، وجود برخی خدمات در روستاها و موقعیت طبیعی و جغرافیایی ارتباط دارد. نتایج مدل اسکالوگرام گاتمن مشخص می‌سازد که بین رتبه خدماتی، جمعیتی، فاصله از شهر و درصد بهره‌مندی از سرابله رابطه مستقیم وجود ندارد و بایستی با تقویت مراکز دهستان به توزیع خدمات در روستاها و خدمات رسانی بهتر تلاش گردد. همچنین نتایج توسعه یافتگی شاخص موریس نیز مشخص می‌سازد که فقط ۴ روستا از توسعه بیش از ۵۰ درصد برخوردار هستند که نیمی از آنها مراکز دهستان را شامل می‌شوند.

منابع:

۱. امکچی، حمیده (۱۳۸۳): شهرهای میانی و نقش آنها در چارچوب توسعه ملی، چاپ اول، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
۲. پشآبادی، شهرام (۱۳۸۴): نقش شهرهای کوچک در توسعه روستایی کامیاران، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
۳. پورفتحی فرد، جواد (۱۳۸۸): بررسی تطبیقی میزان توسعه یافتگی سکونتگاههای روستایی شهرستان اهر، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، فریمان، دانشگاه پیام نور.
۴. خاتون آبادی، احمد (۱۳۸۴): جنبه‌هایی از توسعه پایدار (از اندیشه تا کنش)، اصفهان، جهاد دانشگاهی.

۵. دیکسون، کریستوفر (۱۳۷۶): توسعه روستایی در جهان سوم، شاه بختی رستمی، تهران، پیام نور.
۶. رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۲): روابط متقابل شهر و روستا با تأکید بر ایران، چاپ پنجم، تهران، پیام نور.
۷. رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۳): مقدمه ای بر برنامه ریزی روستایی ایران، تهران، قومس.
۸. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و حسن ایزدی خرامه (۱۳۸۱): تحلیلی بر رویکردهای مکانیابی و توزیع خدمات در مناطق روستایی، تحقیقات جغرافیایی، سال ۱۳۸۰، شماره ۶۲، صص ۳۰-۶۶.
۹. زبردست، اسفندیار (۱۳۸۳): اندازه شهر، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهر سازی و معماری ایران.
۱۰. ----- (۱۳۸۲): ارزیابی روشهای تعیین سلسله مراتب و سطح بندی سکونت گاهها در رویکرد عملکرد شهری در توسعه روستایی، نشریه هنرهای زیبای دانشگاه تهران، سال ۱۳۸۲، شماره ۱۳، صص ۵۲-۶۳.
۱۱. زیاری، کرامت ... (۱۳۷۹): سنجش درجه توسعه یافتگی فرهنگی استان های ایران، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۱۶.
۱۲. شکویی، حسین (۱۳۸۵): دیدگاه های نو در جغرافیای شهری، جلد اول، چاپ نهم، تهران، سمت.
۱۳. شهبازی، اسماعیل (۱۳۷۵): توسعه و ترویج روستایی، چاپ دوم، دانشگاه تهران.
۱۴. صرافی، مظفر (۱۳۷۹): مبانی برنامه ریزی منطقه ای، تهران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی منطقه ای.
۱۵. طاهرخانی، مهدی و حیدری ساریان، وکیل (۱۳۸۳): نقش تعاونی های تولید در توسعه مناطق روستایی مشکین شهر، پژوهش های جغرافیایی، شماره ۴۹، صص ۱۱۳-۱۲۴.
۱۶. طاهرخانی، مهدی و رکن الدین افتخاری، عبدالرضا (۱۳۸۲): تحلیل نقش روابط متقابل شهر و روستا در نواحی روستایی استان قزوین، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۸، شماره ۱۰.
۱۷. طهماسبی، شهرام (۱۳۷۴): تکنیکها و روشهای تحلیل مسایل شهری و منطقه ای، نشر سازمان مدیریت و برنامه ریزی، همدان.
۱۸. فنی، زهره (۱۳۸۲): شهرهای کوچک رویکردی دیگر در توسعه منطقه ای، تهران، سازمان شهرداری های کشور.
۱۹. نوری، هدایت الله، حسینی ابری، سید حسن و حسین خادمی (۱۳۸۸): نقش شهرهای کوچک در تعادل بخشی نظام سکونتگاهی استان یزد، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۳، بهار ۱۳۸۸، صص ۷۷-۶۱.
۲۰. نیک سرشت، مهدی (۱۳۸۷): نقش شهر های کوچک در توسعه روستایی شهر سرابله، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، فریمان، دانشگاه پیام نور.
۲۱. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵.
۲۲. اطلاعات آماری اداره کار و امور اجتماعی شهرستان شیروان چرداول در سال ۱۳۸۷.
۲۳. اطلاعات آماری بانک کشاورزی شهرستان شیروان چرداول در سال ۱۳۸۷.
۲۴. اطلاعات آماری بنیاد مسکن شهرستان شیروان چرداول در سال ۱۳۸۷.
۲۵. اطلاعات آماری تعاون روستایی شهرستان شیروان چرداول در سال ۱۳۸۷.
۲۶. اطلاعات آماری اداره تعاون شهرستان شیروان چرداول در سال ۱۳۸۷.

27. Ligale, A. N (1982): The Role Small and Intermediate Cities in National Development in Africa, UNCRD, Nagoya, Japan.